

DİŐİŐLERİ EŐKİ BAKANII HİKMET ÇETİN İLE SÖYLEŐİ

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Tırkiye kısa bir süre içinde, soykırım iddiaları ve Tırkiye'nin toprak bütünlüğünü kabul etmemesine rağmen Ermenistan'ı tanıdı. Bu tanımadan beklenti neydi ve başarıya ulaŐtı mı?

Biz o dönemde hiçbir ayırım yapmadık. Aslında daha evvel Sovyet cumhuriyetleri içinde 16 Aralık 1991 tarihinde henüz Sovyetler Birliği resmen dađılmamıŐken ayrılacak olan tüm ülkelerin bağımsızlığını tanıdık. Bir büyük devlet olarak herhangi bir ayrımcılık yapmadık bu konuda. Yeni bir dönemin baŐlangıcında Tırkiye, Özbekistan'a, Kazakistan'a, Azerbaycan'a nasıl bakıyorsa Ermenistan'a da öyle baktığımızı gösterdi.

Ancak Tırkiye'nin bu iyi niyetli yaklaşımına rağmen, Ermenistan tarafından beklenen karşılık gelmedi. Bunun sebebini neye bağlıyorsunuz?

Ermenistan tarafından karşılık bulmaması aslında tamamen Karabağ Sorunu ile ilgiliydi. Biz Ermenistan'ın bazı iddiaları olduğunu ve bu iddiaların da devam edeceğini biliyorduk. Bunlara aldırmadık ve zaman içinde çözülür, bir şekilde sonuca bağlanır diye düşündük. Ama Ermenistan'la ilişkilerin bozulmasının veya gelişmemesinin nedeni Tırkiye-Ermenistan arasındaki ikili ilişkilerden ziyade Ermenistan'ın Karabağ ve Karabağ dışındaki Azeri topraklarının %20'sini işgal etmiş olması ve 1.5 milyon insanın topraklarından edilerek kendi topraklarında göçmen durumuna gelmesi ile ilgiliydi.

Tırkiye bu süreçte Ermenistan'la arasındaki sorunların giderilebilmesi ve bir çözüme kavuşabilmesi için ne gibi girişimlerde bulundu?

Birçok girişimlerde bulunuldu. Ben Dışışleri Bakanı olarak yeni göreve baŐlamıştım. 16 Aralık'ta bağımsızlıklarını tanıdık, arkasından 19 Aralık'ta NATO bakanlar toplantısı için Brüksel'e gittim. O dönemde Jimmy Baker ABD Dışışleri bakanıydı, Hovhannisyan Ermenistan Dışışleri bakanıydı. O dönemde Ermenistan-Azerbaycan arasındaki durumun normalleşmesi ve bizimde Ermenistan'la daha iyi ilişkiler içine girebilmemiz için bazı adımlar atmaya düşündük. Ben Azeri meslektaşım, Baker ise Ermeni meslektaşısı ile konuşarak bir araya gelip dörtlü bir toplantı yapmak istedik. Fakat son dakikada Ermenistan Dışışleri Bakanı toplantıya gelmekten vazgeçti. Anımsadığım kadarıyla Baker telefon etti ve "maalesef, Ermenistan Dışışleri Bakanı böyle bir toplantıya gelmek istemiyor". Bizim o dönemdeki amacımız konuyu masaya yatırarak, BM kararıyla da AĞT kararıyla da Azeri toprağı olduğu bilinen Karabağ'daki işgal sorununu çözüme

bağlamak, Ermenistan-Azerbaycan arasında diplomatik ilişki ve ilişkilerin normalleşmesi ile Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde de bir ilerleme kat etmekte ama olmadı. Bunun dışında da birçok kez girişimimiz oldu ancak her seferinde görüşmenin yapılacağı sırada Ermenistan heyeti geri adım attı. Ermenistan o dönemde Kelbecer'i ve yeni bölgeleri işgal etti ve bu şekilde görüşmelerin yapılmasına engel oldu. Yoksa bizim o dönemde Ermenistan Cumhurbaşkanı Ter Petrosyan'la yakın ilişkimiz vardı, her zaman konuşurduk, diyaloga açık bir kişiydi. Tüm eleştirilere rağmen çok yardımımız oldu. Ermenistan'ın çok güç bir döneminde hem parlamento içi hem parlamento dışından büyük tepkiler almamıza rağmen elektrik, buğday yardımı yaptık. Ben o dönemde Azerbaycan Cumhurbaşkanı rahmetli Elçibey'le konuşarak kendisine bunun bir insani yardım olduğunu söyledim ve o da buna karşı olmadığını söylemişti. Buğdayı borç olarak verdik, onların AB'den alacağı buğday vardı ancak bu alımları çok fazla gecikeceği için biz verdik. Yakın ilişkilerimiz oldu, sınır da açıldı zaten. İlişkilerin normalleşmesi durumunda hangi alanlarda işbirliği yapılabileceği konusunda bugün Dışışleri arşivlerinde olan protokoller vardır. Türkiye-Ermenistan arasında kurulacak olan ekonomik ve ticari işbirliği alanlarına yönelik birçok hazırlıklar vardı. Ancak tüm bu hazırlıklar maalesef Ermenistan'ın Karabağ dışında Azerbaycan 7 bölgesini işgaliyle yarım kaldı, sonuçlanmadı. Bu bölgelerden Kelbecer ve Laçin ayrı tutulabilir, bunlar koridordur. Ama onun dışındakiler tamamen Azeri toprağı ve bugün de hala işgal altında.

Türkiye'nin Ermenistan ile sınırlarını kapatmasına neden olan olaylar nasıl gelişti? Türkiye sınırı kapatarak burada ne amaçladı?

Normalde bir ülkeyle sorunlarınız olsa bile sınırınızı kapatmazsınız. Nitekim 1991 yılında Ermenistan'ın bağımsızlığını tanıdığımızda sınırlar açıldı. Sınırlar 1993 yılında Ermenistan'ın Karabağ dışında, Türkiye'ye de yakın olan bölgeleri işgal etmeye başlayınca geçici olarak kapatıldı ve öyle kaldı. Yani amaç bir önlem almaktı. Sayın rahmetli Haydar Aliyev göreve geldikten sonra ateşkes sağlanmıştı, o dönemde ben görevde değildim. Aslında bana göre Haydar Aliyev'le konuşularak sınır açılabilirdi, ama şimdi uluslararası bir sorun haline geldi. O dönemde tamamen bölge içinde çözülebilecek bir konuydu.

O dönemde sayın rahmetli Özal'ın "Bu mesele artık Azerbaycan-Ermenistan savaşı olmaktan çıktı Büyük Ermenistan hedefine dönüştü" şeklinde açıklaması olmuştur. Sınırım amaç yalnızca Azerbaycan'a destek vermek değil aynı zamanda Türkiye aleyhinde vuku bulan gelişmelerin de önüne geçmektir.

Azerbaycan topraklarının işgali başlamış ve Türkiye sınırına dayanmıştı. O bakımdan sınırlar geçici olarak kapatıldı.

Karabağ Savaşı'nda savaşan tarafların sadece Ermenistan-Azerbaycan

olmadığı, Rusya'nın Ermenistan cephesini silahlandırarak taraf olduğu ve bu yüzden Azerbaycan'ın savaşı kaybettiği yönünde, özellikle Azeri yetkililer tarafından yapılan açıklamalar var. Bu görüşe katılır mısınız?

Elbette Rusya'nın doğrudan olmasa bile dolaylı olarak Ermenistan'a büyük desteği vardı. Rusya'nın üsleri vardı ve Karabağ'da da Ermeniler çoğunlukta idi. Tabi kolay değildi, Sovyetler yeni dağılmıştı.

Bu konuda o dönemde tartışılan bir nokta da şuydu ve bu konuda görüş ayrılıkları çıkmıştı. Moskova ve Kars Antlaşmaları hukuken Türkiye'ye Nahçıvan'a müdahale hakkı veriyor muydu?

O ayrıntıyı bilmiyorum. Ama önemli bir anlaşmadır. Hala da geçerliliğini korumaktadır ve elbette Türkiye'ye bazı haklar vermektedir. Ancak ayrıntıları konusunda çok fazla bilgim yok.

Sizin döneminizde kurulan Minsk Grubu çok uzun bir süredir Karabağ konusunda nihai bir çözüme ulaşmaya çalışıyor. Ancak gelinen noktada somut bir sonuç yok. Nitekim Bazı Azeri yetkililer de artık Minsk Grubu'nun işlevini kaybettiğini dile getiriyorlar. Siz bu süreçte Minsk Grubu'nun bir sonuç alamamış olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Maalesef aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, Minsk Grubu beklenen sonucu vermedi. Etkinliğini belli ölçüde kaybetti. O sistemin çalışmadığı görüldü. Eş başkanların değişmesi gibi bir seçenikle bunun çözülebileceğini sanmıyorum. Ben konunun özellikle Rusya ve ABD'nin desteğiyle Azerbaycan-Ermenistan arasında görüşülerek çözülebileceğine inanıyorum. Ama kısa vadede bir çözüm olasılığı çok düşük. Bu tür uluslararası konularda maalesef şöyle bir durum var. Var olan bir sorunu kısa sürede çözemediğiniz zaman maalesef kronik bir sorun haline geliyor ve çözümü çok güçleşiyor. Kıbrıs ve Karabağ'ı buna örnek verebiliriz. Bugün dünya Orta Doğu'ya endekslendi ama Orta Doğu kadar önemli bir bölge de Kafkaslardır. Bugün Kafkaslarda Osetya ve Abhazya sorunu var ama kronikleşmiş olan sorun Karabağ sorunudur. Bu sorunun çözülmesi hem bölge hem de dünya barışı için son derece önemlidir. Özellikle Türkiye, ABD ve Rusya'nın bu konuda daha çok çaba göstermesi gerekmektedir.

Karabağ konusunda ortada şöyle bir durum var. Normalde, iki ülke arasında bir sorun varsa, bu sorunun çözülmesi için iki tarafında bazı konularda geri adım atması beklenir. Ancak burada farklı bir durum mevcut. Çünkü zaten Azerbaycan'ın toprakları işgal altında ve geri adım atabileceği bir nokta yok. Geri adım atması gereken taraf Ermenistan, fakat ne Ermenistan'da bu yönde bir irade var, ne de Ermenistan'a geri adım attırma niyetinde olan bir

uluslararası güç. Bu durumda sorunun siyaset ve diplomasi ile çözüme olasılığı var mı?

Bence var, aslında atılması gereken adım Protokollerde kaçırıldı. Kelbecer ve Laçın dışındaki yüzde yüz Azeri toprağı olan 5 bölgeden Ermenistan'ın çekilmesi gerekiyor. Orda bir çözüme başlaması sorunun çözülebilmesi için de bir umut olacaktır. Bu bir özveri olmayacaktır, buralar Azeri toprağıdır, Karabağ ile ilgisi yoktur ve işgal altındadır. Bu nedenle atılması gereken ilk adım Ermenistan'ın bu bölgelerden çıkartılmasıdır.

Türkiye-Ermenistan arasındaki normalleşme sürecinde imzalanan Protokolleri ve gelinen noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Öncelikle anlaşılan o ki Protokoller hazırlanırken 2 şey yapılmamış. Birincisi Azerbaycan cephesi tam olarak bilgilendirilmemiş, ikincisi ise bu süreçte Karabağ ve işgal edilen Karabağ dışındaki bölgeler gündeme getirilmemiş. Çünkü Ermenistan Karabağ'ın hiç konuşulmadığını belirtti. Ancak Protokoller imzalandıktan sonra Türkiye'ye döndüğünde Karabağ sorunu çözümeden bu Protokoller kabul edilmez denildi. Hatta daha ileri gidilerek, sayın başbakan Azerbaycan'a gitti ve Azerbaycan Meclisi'nde "Karabağ çözümeden sınır açılmaz" dedi. Bu ne demektir biliyor musunuz, "sınır hiçbir zaman açılmayacak" demektir. Çünkü Karabağ sorunun kısa sürede çözülemez. Hem sınır açılıns diye Protokolleri imzalıyorsunuz, ama bu konuları Protokollere koymuyorsunuz. Elbette konu tıkanı. Oysa Azerbaycan'a normalleşme yolunda adım atıldığı söylenebilirdi, hem de Karabağ olmasa bile 5 bölgeden Ermenistan'ın çekilmesi gündeme getirilebilirdi. Eğer bu konulabilmiş olsaydı, tahminim Azerbaycan da buna itiraz etmezdi. Onlar da kendi kamuoylarına; "Bakın Ermenistan işgal ettikleri topraklardan çekiliyor, bu bir iyi adım göstergesidir" diyebilirdi. Ancak bu fırsat kaçtı. Şu anda durumun eskisinden daha iyi olduğunu kimse söyleyemez, Protokoller buzdolabına konuldu, değişen hiçbir şey yok. Protokoller iki ülkenin de gündeminden çıkmış gibi görünüyor. Ne zaman nasıl gündeme gelecek bunu da kimse bilmiyor. Buna karşın Azerbaycan'la bir kırgınlık yaratıldı. Ermenistan'la ilişkilerin normalleşmesi, sınırın açılması ve Protokoller ilke olarak doğru olmakla birlikte, biraz önce bahsettiğim nedenlerden dolayı süreç yanlış yönetildi.

Hepimizin söylediği "bir millet iki devlet" kavramının halklar arasında önemli bir karşılığı olduğunu biliyoruz. Ancak siyasi ve diplomatik ilişkilerde, özellikle Protokoller sürecinde, önemli sorunlar yaşandığı da ortada. Bu çerçevede Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini geliştirmek ve sağlam bir yapısal zemine oturtmak için ne yapılması gerekiyor?

Benim Azerbaycan'la yakın ilişkilerim devam ediyor. Zaman zaman konferanslara gittiğimde, istediğim zaman Aliyev dahil yetkililerle konuşma imkanım oluyor,

konuyu da yakından izliyorum. Benim dönemimde olduğu içinde özellikle Karabağ konusunu yakından izliyorum. Tabi Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde Haydar Aliyev'in ortaya koyduğu “bir millet iki devlet” tanımlaması tarihi bir sözdür. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri çok önemlidir, aynı dili konuşan ve aynı kültürü yaşayan kardeş ülkelerdir. Şunu unutmamak gerekir ki, eğer Haydar Aliyev'in ağırlığı ve kararlılığı olmasaydı Bakü-Ceyhan Boru Hattı olmazdı. Ben o dönemi gayet iyi biliyorum. Yabancı şirketler, bu projenin gerçekleşemeyeceğini belirtiyorlardı. Ama Haydar Aliyev tüm ağırlığını koyarak, “bu ya Türkiye üzerinden olacak ya da olmayacak” dedi. Eğer bugün Türkiye tüm dünyada güvenli bir enerji geçiş ülkesidir diye konuşuluyorsa, bunun dayanağı Azerbaycan ile olan boru hattıdır. Çünkü Türkiye üretici bir ülke değıl, transit ülke. Türkiyenin şu ana kadar Azerbaycan silahlı kuvvetlerinin eğitimine de ciddi katkısı olmuştur. O bakımdan, zaman zaman ilişkilerde soğukluk olsa bile, enerji ve ekonomi alanında artan bir işbirliği görüyorum. Bu çok önemlidir, çünkü ekonomik ilişkiler iyi olduğu zaman diğer ilişkiler de zamanla sağlıklı bir zemine oturur.

